NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 Cor. IV: 13.

DE TEEKENEN DER TIJDEN BIJ DEN AANVANG VAN 1835.

Opmerkelijk is het tafereel hetwelk de Bredasche Courant in haar nommer van den 13den December l.l. heeft opgehangen omtrent de voornaamste gebeurtenissen die het jaar 1834 gekenmerkt hebben. Waarlijk, waar men het oog keert, men ontmoet ontzettende rampen, wel geschikt om den sterveling uit zijne droomen van geluk en rust op deze vergankelijke aarde op te wekken. Hier woedt de burgerkrijg, ginds naderen misgewas en hongersnood het hart van Europa; de aardbevingen doen den grond schudden, de Vesuvius werpt vlammen uit; de orkanen loeijen; de vlam sloopt steden en dorpen; de Cholera en meer gevreesde, doch niet meer treffende ziekten slepen talrijke offers weg.

In het midden van dit alles blijven alle de groote vraagstukken der Europeesche staatkunde onafgedaan. Nederland nadert meer en meer eenen finantiëelen afgrond. Men moge de namen van Peel en Wellington al noemen, er bestaat geen wederstand meer, daar waar men zich reeds op het terrein van den vijand bevindt. De tijd der zoogenoemde hervormingen is in Engeland begonnen; de ontwikkeling van dit beginsel moge eene poos worden uitgesteld; wie zal dezelve tegenhouden? — In Frankrijk zegeviert het Gouvernement, dewijl het eenen onbepaalden wil uitoefent, met eene aan hetzelve onderworpene kamer, en den krachtigen bewijsgrond der bajonnetten.

In het midden van dit alles is ons volk gerust en de omstandigheden die in 1830 en 1831 eene zoo dreigende houding schenen te hebben, zijn nu, als het ware, in rozenkleur gehuld. Niemand is ontrust, elk houdt zich met zijne belangen, weinigen met die des vaderlands bezig. Gelijk in een fel bestookt vaartuig ieder het oog op den stuurman gerigt houdt, zoo is er bij ons slechts één wijzer, waarnaar de publieke opinie zich wendt, namelijk de stand der staatspapieren: en wat zal deze beslissen, nu dezelve meer dan ooit de speelbal is geworden van de groote kapitalisten, en in andere landen zelfs van staatkundige kunstenarijen?

Gaan wij de wereld in, alles noodigt ons tot gerustheid. De publieke vermaken zijn talrijk en druk bezocht. Feesten van allerlei aart verspreiden den walm van zelfverheffing en genot om zich heen. Er schijnt niets te vreezen dan de kreet van eenige duisterlingen, die vergeefs deze overeenstemming trachten te verbreken.

En echter, in het midden van dit alles, wij blijven waarschuwen, wij hopen dit in des Heeren kracht te doen aan ons zelven, aan anderen. — Wij houden de tijden voor hoogstgewigtig, en wij lezen het woord des Heeren dat ons toeroept: *Waakt!* De geesten der verleiding zijn uitgegaan en hunne werking is zigtbaar. De Julij- en Augustus-dagen staan niet op zich zelve, hunne ontwikkeling gaat voort. God waarschuwt ons in de schokken der natuur, in die der staatkundige wereld, in de woeling der gemoederen. Mogten wij de profetiën niet verachten, die vele teekenen voorspeld hebben. Dan zullen de geloovigen het hoofd om hoog heffen: hunne verlossing is nabij. Den dag en de ure kan niemand bepalen; doch wij mogen letten op de teekenen. Dit verkondigen alle deze gebeurtenissen: de wereld gaat voorbij; bekeert u! Mogten wij die roepsten hooren en den Heere ons geheele hart geven. Hij wil alles voor ons zijn. Gelooft alleenlijk, zie daar het bevel: de gave zij het voorwerp onzer begeerte. Zijn wij in Hem gevonden, welkom dan, 1835, met uwen duisteren gezigteinder! In hem zijn wij bewaard voor tijd en eeuwigheid. Christus kent de zijnen. Ook de kerk moge ontrust zijn, de ware kerk staat op de rots gegrond. Waar benaauwing der tijden ontstaat, zal de Heere de zijnen ook

met elkander opwekken en troosten, en hun die liefde schenken, waaraan de wereld zal erkennen dat zij zijne discipelen zijn. *Heere, vermeerder ons het geloove!* Ziedaar den wensch aan de intrede des jaars.

EEN WOORD BIJ GELEGENHEID VAN HET BESLUIT DER REGEERING OMTRENT DE SCHEIDING DER DRIE GEMEENTEN IN NOORD-BRABAND.

Wij hebben over het punt van afscheiding uit de bestaande Kerk ons gevoelen een- en andermaal gezegd. Wij verklaarden ons tegen alle scheiding of uitgang, zoolang het gewenschte herstel *binnen* de Kerken mogelijk is, zoolang behalve het erkende verval geene nog nadere drangrede en leiding van Boven zulk eenen stap gebiedend vordert, en onberispelijk te weeg brengt. In de toepassing, keurden wij bepaaldelijk den door de Gemeenten van Doeveren, Genderen, en Gansoijen gedanen stap af, *ten eersten*, om het straks herinnerd beginsel, *ten tweede*, om het gebrek der geheele handeling aan wettigheid in den vorm, beradenheid des geloofs in de uitvoering (1). Thands achten wij ons verplicht nogmaals op deze zaak terug te komen. Het antwoord op een verzoek om vrije Godsdienst-oefening, op last Zijner Majesteit door het Ministerie voor de zaken der Hervormde Kerk aan de zich afscheidende Gemeenten gegeven, is door de dagbladen openbaar gemaakt; en te gelijk het bericht, dat Ds. Scholte dezer dagen bepaaldelijk door het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Braband is afgezet.

Wij zouden onoprecht zijn, indien wij ontveinsden, hoe innig het ons bedroefde, zoo om des persoons wille dien wij broederlijke genegenheid toedragen, als om de zaak zelve der zuivere en getrouwe Evangelieprediking, dat eene uit het jammerlijk verval der Kerken wel niet verschoonbare, maar toch maar al te zeer daarmede in verband staande onvoorzichtigheid een jongen Leeraar van zoo bijzondere gaven en verwachtingen buiten de gelegenheid gesteld heeft, om zijn gewichtig dienstwerk als wettig Leeraar, binnen de bestaande Hervormde Kerk voort te zetten! Doch wij hebben het gezegd, en herhalen het uit den grond onzer harten: even verre zij het van ons, eenigerlei onwettigheid voor te spreken of te vergoêlijken, als in eenig geval genade te vragen voor waarheid en recht. Wat recht is, geschiede (2)! Wij verblijden ons, op goede gronden te mogen overtuigd zijn, dat Ds. Scholte, hoedanig men ook zijn gedrag tegen over de Kerkbesturen beoordeele, zich in allen gevalle daarbij aan geene wederspannigheid of oneerbiedigheid jegens Zijne Majesteit of Hoogstderzelver Regeering heeft schuldig gemaakt.

(1) Over de afscheiding der Gemeente van Ulrum in Groningen zijn ons geene genoegzame berichten ter hand gekomen, om die op volstrekt gelijke wijze te kunnen beoordeelen.

(2) Zoo b. v. laten wij hier aan de beslissing van dat recht over, de in het Besluit ondersteldе aanspraak van het Hervormde Kerkgenootschap op de kerkgebouwen en kerkelijke goederen der particuliere gemeenten.

Wat ons betreft, bij meer dan ééne gelegenheid hebben wij, naar onze dierbare christelijke roeping, onze landgenooten, op grond van hooger dan bloot maatschappelijke beginselen, eerbied en gehoorzaamheid aan de gestelde Machten, liefde en gehechtheid jegens den Vorst en het Vorstelijk Stamhuis trachten in te boezemen. Zooveel te openbaarder vereenigen wij dan ook onze stem met het gebed van alle welgezinden en geloovigen binnen onze Hervormde gemeenschap, dat het den Koning Zijner kerke, dien Koning aller koningen, behagen moge, Zijner Majesteits Regeering omtrent de ware geestelijke behoeften en kerkelijke belangen des volks licht en wijsheid te schenken; op dat ingezien moge worden, dat niet de kerkelijke organisatie maar de echte Gereformeerde leer het wezen der Gereformeerde Kerk uitmaakt; en opdat de bedoelingen nooit gelukken mogen der genen, die de hand der wereldlijke Overheid zoo gaarne zien medewerken tot ondermijning dier eeuwige waarheden, op welke zoo wel het heil van Nederland en Oranje, als de heerlijkheid onzer van God Hervormde Gemeenten in de dagen der Vaderen gegrond werd.

Als Christenen voorts, als Nederlanders, als leden der Gereformeerde Gemeente, mogen wij tevens niet nalaten de bestaande en erkende kerkbesturen, in deze allezins gewichtige dagen, met vrijmoedigen ernst bij herhaling te vragen, of het niet meer dan tijd werd, dat men zonder dubbelzinnigheid wete, wat er in waarheid van onze aloude Hervormde Belijdenis thands geworden zij, en of het te verantwoorden is, dat, terwijl de Regeering des lands voor het behoud der kerkelijke reglementen en verordeningen meent te moeten waken, de leer zelve, de waarheden, die het wezen onzer gezegende Godsdienst uitmaken, zoo jammerlijk niet alleen veronachtzaamd, maar openlijk ontkend, heimelijk verdonkerd worden door leeraren, door leden der aangestelde kerkbesturen zelve.

Te gelijk kunnen wij op grond van Gods onfeilbaar Woord, en de ondervinding Zijner wegen met Zijne kerk, allen wie het heil van die Kerk en van het Vaderland ter harte gaat, niet genoeg tegen alle vleeschelijke, alle eigenwillige bemoeijingen, tegen alle vertrouwen op menschen, op menschelijke middelen waarschuwen. Hij, die *de landen alreede wit* doet worden *om te oogsten*, die zal ook te Zijner tijd Zijne arbeiders vermenigvuldigen in dien oogst. Wat er ook voor onze Vaderlandsche Kerken te hopen of te vreezen zij; *niet door kracht, noch door geweld zal het geschieden, maar door mijnen Geest, zegt de Heere*, de God Israëls, de Verbonds-God der Vaderen. Ons oog zij op Hem.

NICOLAAS SCHOTSMAN,

GEB. 1 NOV. 1754 TE PURMEREND; OVERL. IN 1822.

De Geschiedenis der kerk van Christus leert ons onderscheiden voorbeelden kennen van die stille getrouwheid in dienst en roeping, die voor den Heere met ijver en veelal in het verborgen werkt zonder opspraak of gerucht te verlan-

gen of te begeeren; maar wanneer de tijd daar is, waarop God zijnen dienstknecht in de woeling der openbare wereld of voor het aangezicht van Koningen en grooten brengt, met vasten moed en edele zelfsopoffering de waarheid voorſtaat, en om lief noch leed éénen voetſtap van den door God hem gebaanden weg afgaat. Ver verwijderd van de drift die woelige heethoofden bezielt, maar niet minder ver ook van de flaauwmoedigheid die den ſtrijd en de worſteling vreest, zijn zij flonkerende lichten aan den ſterrenhemel der kerke; even eerbiedwaardig om hunne volharding en hun aanhouden in ſtillen dienstijver, als om den trouwen moed met welken zij het openbare licht van de ſchouwplaats der wereld niet ſchroomen. Zulke mannen waren onze Hervormers; en ofschoon Calvijn in werkzaamheid den Sakſiſchen geloofsheld verre te boven ging, en daarom ook duurzamer, ja tot aan het einde zijns levens toe, der Hervorming en den gemeenten die haar toegedaan waren, de grootſte diensten bewees; ook Luther was niet blootelijk de man die voor Keizer en Concilie en Doctoren en Priesters verſchijnen durfde; maar ook als Hoogleeraar en Prediker de zake des geloofs met rustelooze werkzaamheid en zorg in zijn ambt en bediening dienstbaar.

Met veel minder schittering, maar niet minder eerbiedwaardigen ijver en getrouwheid, diende Schotsman onze Vaderlandſche kerk eene reeks van 55 jaren, tot dat hij op het laatst van zijn leven; ſchijnbaar toevalligerwijze en zonder het bepaaldelijk te zoeken, ja, wel werd blootgeſteld aan al de pijlen van ongeloof, laster en wraakzucht, maar tevens, in Gods kracht, ook den aanvang van een herſtel wrocht, dat thans, midden door belemmeringen, verkeerdheden en menschelijke driften heen, zich meerder en meerder doet erkennen als *een werk van God.*

Nicolaas Schotsman, in den burgerstand geboren, was opgeleid tot Apotheker, en oefende dit beroep reeds met goed gevolg uit. Wel was de lust tot de heilige bediening hem reeds van de eerſte jeugd af eigen geweest; doch het verlangen hiernaar werd in dat vroegere tijdperk van zijn leven door onderſcheiden omſtandigheden onderdrukt. »Dan deze ſlapende begeerte" (het zijn 's mans eigene woorden (1)) werd weder opgewekt, nadat ik Jezus voor mij zelven in zijne beminnelijke liefde had leeren kennen. Toen was het: *Volg mij!* en gij, getrouwe Jezus! die allen tegenſtand voor mij overwont en alle toegangen opendet, gaaft mij genade om u te volgen." Schotsman was toen reeds gehuwd en had den ouderdom van bijna 25 jaren bereikte. Hij begaf zich desniettegenstaande naar Leiden, nadat hij zich twee jaren elders in de talen geoefend had; genoot vier jaren lang het onderwijs van Ruhnkenius, Valckenaer, Schultens en Van de Wijnperſſe in de voorbereidende wetenschappen, en van de toenmalige Profesſoren in de Godgeleerdheid, onder welke hij den grijzaard Gillisſen als zijnen voornaamſten meester telde, en werd, door den Hoogleeraar te Water in de Clasſis van Leiden onderzocht, tot de heilige bediening in 1787 toegelaten.

(1) Leerrede over Joh. XXI. v. 15—17. bladz. 20.

Kort daarna ontving hij zijn eerſte beroep naar het dorp *Spanbroek* en *Opmeer* in Noord-Holland. Niet lang arbeidde hij daar; naauwelijks één jaar. Hij had, nog ſtudent zijnde, dikwijls gewenscht in het ſchoone dorp *Oudshoorn* aan den Rijn het Evangelie te mogen verkondigen. Derwaarts werd hij dan ook beroepen, en genoot er een tijd lang genoegen en zegen. *Oudshoorn* (ſchrijft hij) was mij ruim twee jaren een liefelijk Elim (1). Toen zond Jezus mij naar *Schoonhoven* in eenen weg van donkerheid en zelfsverloochening. Daar drie jaren gepredikt hebbende, riep men mij eenparig te Leiden. Te Leiden meende ik op mijne rust te zullen zijn, en juist daar kwam mij de grootſte onrust en beproeving nader. Ik had mijne gemeente lief, arbeidde met zegen en wierd van haar bemind; dan op het onverwachtst werd ik veroordeeld en politiek ontzet van mijne ambtsbediening." In 1793 was Schotsman te Leiden beroepen: drie jaren was hij daar als Leeraar werkzaam geweest, en in 1796 moest hij wegens zijne gehechtheid aan 's Lands wettige regering en het huis van Oranje zijn predikambt verlaten. »Zestien maanden" (dus vervolgt hij) »wachtede ik, zonder te weten wat de uitkomst dezer beproeving zijn zoude; dan alles werd meer en meer donker. Daar ik, te *Sloten* en te *Molenaarsgraaf* beroepen zijnde, beſloot Jezus te volgen en op zijne eerſte roepſtem naar Friesland over te ſteken, werd zulks door tusſchenkomst van zonderlinge omſtandigheden van hoogerhand anders beſtierd: ik werd verhinderd naar *Sloten* te gaan, en moest naar *Molenaarsgraaf* vertrekken, tot ik door eene tweede beroeping te *Sloten* kwam, en van al deze wegen zeggen moest: *tot hiertoe heeft mij de Heere geholpen.*

»Sloten (ſchrijft hij verder) was mij een veilig Pella. In Sloten werd mijn dienst aanmerkelijk gezegend." Doch in 1798 werd hij reeds weder naar Sneek beroepen. Driemalen werd deze roeping herhaald; en hij was gewoon die bij de driemaal tot Samuel gekomene Godsſtem te vergelijken.

»Ik ontving (zegt hij) die roeping te Leiden toen ik bij mijne lieve gemeente een bezoek afleide. Op het vernemen dezer tijding werd ik wel bedroefd, daar ik gevoelde dat ik nu niet langer bij mijne beminde Slotenaren zoude kunnen blijven, maar ik vond het betamelijk om op dat aanhoudend geroep: *Samuel, Samuel!* eerbiedig te antwoorden: Zie, hier ben ik: ſpreek Heere! want uw knecht hoort! Derwaarts leidde ook de raad der oudſten, der wijzen, der godvruchtigen te Leiden. Nu braken mijne banden, en ik mocht vrijmoedig op de vraag van mijnen Zender antwoorden: *Heere, gij weet alle dingen! gij weet dat ik u lief hebbe: ik zal u volgen waar gij ook henen gaat!*"

Te Sneek verkeerde Schotsman zeven weken minder dan drie jaren in de aanhoudendſte werkzaamheid, met den vurigſten ijver zijn Leeraars-ambt waarnemende. Tot eene proeve hiervan mogen de volgende woorden uit zijne afſcheidsrede aan die Gemeente ſtrekken, toen

(1) Exod. XV. v. 27.

hij in den jare 1801 op last van de toenmalige regering der Stad Leiden, als ook uit hoofde der algemeene amnestie zich weder naar deze ſtad ging begeven om zijne vroegere dienst op nieuw te aanvaarden: »Ik heb het voorrecht gehad eene onafgebroken gezondheid te genieten, en kan mij niet herinneren immer door ongeſteldheid buiten ſtaat geweest te zijn mijn dienstwerk te verrichten. God heeft mij krachten gegeven, genoegzaam tot mijnen Evangelie-arbeid. — Het werk mijner bediening was hier mijn lust en leven. Deze is de driehonderd zeven en veertigſte leerrede die ik van deze hooge plaatſe mocht uitſpreken. Negen en zestig malen heb ik zoo hier als in de kleine kerk de openbare catechiſatie waargenomen. Driemalen heb ik het jaar beſloten met een dank- en bid-uur. Zeven bid-uren heb ik in deze benaauwde dagen reeds met u gehouden. Binnen den tijd van drie jaren heb ik derhalve vier honderd zes en twintig malen openbare dienst gedaan, en daarenboven nog vijf en dertig malen gepredikt buiten deze Stad. Menigmalen heb ik op des Heeren dag, nadat ik drie predikatiën gedaan hadde, mijnen God mogen danken voor zijne onderſteuning, wijl ik over geene vermoeidheid behoefde te klagen, en naauwelijks kon merken dat mijne krachten verminderd waren. Ik moet den God mijner goedertierenheid looven voor den toegang dien hij mij ſchonk tot uwe geopende harten.”

Nog te Sneek zijnde hield Schotsman twee treffende redenen, de eene tot beſluit der achttiende Eeuw, bij derzelver uitgang, in een dank- en bid-uur, de andere ter opening der negentiende »*over onzen thans bedenkelijken toeſtand*”; in welke beide hij toonde toen reeds den toeſtand van Kerk en Vaderland helder in te zien, diep te gevoelen, en zorgvol op het harte te dragen. Hij trachtte in de voorſtelling derzelve de ſchriften van *Witſius*, *Costerus*, *van der Velde*, *Fruitier*, *Blomhert* en ſoortgelijken te volgen die hij ſterk aanbeval »als behoorende in geen godsdienſtig huisgezin onbekend te zijn.” Beide predikatiën werden te Sneek volgens Kerkenorde uitgegeven en binnen korten tijd één en andermaal herdrukt.

Kort na dien tijd, als Schotsman naar Leiden was teruggekeerd, gaf hij eene Kerkrede over 1 Theſſ. III. v. 9-13, onder den Titel van *Vernieuwing der verbindtenis eens Leeraars aan zijne Gemeente*, eene preêk die met diepe getroffenheid van aandoening en dankgevoel was aangehoord. In 1807 verſcheen van hem eene *Toeſpraak* aan zijne Gemeente na de ramp van Leiden in den *bundel van Leerredenen*, gehouden bij die gelegenheid, ter herinnering waarvan hij in het volgende jaar nog drie Leerredenen openbaar maakte. De gebeurtenissen van 1814 deden hem eene predikatie uitgeven over 2 Chon. XVII. v. 16, of: *de Godsdienſtige Veldheer*. Doch de vereeniging met België, de ſtaatsinrichting die toen ſtand greep, en de terugzetting van Christendom en gereformeerde Kerk, griefden hem diep, en vestigden zijne aandacht op den invloed dien het ongeloof meer en meer op algemeene en bijzondere aangelegenheden, in het bijzonder ook op de leer en belijdenis der waarheid, begon te erlangen of van dag tot dag meer kreeg. De eerſte vrucht daarvan was de uitgave in onze taal van de *Kunstgrepen, waarvan het hedendaagsch ongeloof zich bedient om de godsdienst door den Bijbel en den Bijbel door de godsdienst te beſtrijden*. Dit werkje, uit het H. D. vertaald, was vroeger (in 1785) in de toenmalige *Nederlandſche Bibliotheek* ſtukswijze geplaatst geworden. Nu vond S. zich genoopt het op nieuw uittegeven, bij gelegenheid van de vergiftige aanvallen tegen onze kerk en kerkleer, voorkomende in het toen veel gerucht makende werk: *Christendom en Hervorming vergeleken met den protestantſchen kerkſtaat in de Nederlanden*, waarvan de Auteur Z. M. dringend en vleiënd verzocht en bad, om »de Dordrechtſche kluisters te verbreken”, en waarin de ſymboliſche Schriften onzer kerk *allerellendigste formulieren* worden geheeten, en van den Heidelbergſchen Catechismus gezegd, »dat het een oud ſchoolboek is, hetwelk zich noch door ſtijl noch door inhoud tegenwoordig meer aanbeveelt.” De bitſe en ſchampere aanmerkingen die toen reeds in het openbaar, ſchoon nameloos, tegen Schotsman werden gemaakt, toonden wat hem te wachten ſtond, indien hij mocht voortgaan de oude waarheid te verdedigen, en weigeren den nek onder de publieke opinie, wier organen de meest gelezen tijdſchriften zich noemden, gedwee en gehoorzaam te krommen.

Doch dit vooruitzicht belette Schotsman, den ijverigen en geloovigen Schotsman, geenszins, om in den jare 1819, drie jaren na de uitgave der *Kunstgrepen*, twee Leerredenen, ter gedachtenis der Dordrechtſche Synode gehouden, (de eenige in ons Vaderland voor die gelegenheid, voor zoo ver ons bewust is, beſtemd) vooral op raad van een allerachtingwaardigst en godvreezend Hoogleeraar, een onzer voornaamſte geleerden, uitgegeven. En inderdaad (gelijk met alle recht in de Voorrede werd aangemerkt) »in eenen tijd, waarin men de kerkelijke geschiedenis zoo vlijtig beoefent en die beoefening zoo ijverig aanprijst, kon men het voorwaar niet afkeuren, dat een Gereformeerd Leeraar zijne gemeente van den Leerstoel te binnen brengt, wat er voor twee Eeuwen in ons Vaderland betrekkelijk de gronden onzer geloofsleer is voorgevallen, en dat hij bij die gelegenheid op de zuiverheid onzer belijdenis en de reinheid van onzen wandel, wel zedig, maar te gelijk ernstig aandringt.” Het is niet noodig den in de kerkhistorie bijna voorbeeldeloozen ſmaad en hoon te herinneren, waarmede van alle kanten op den braven Schotsman werd aangevallen. Veel mag hiertoe hebben bijgedragen, dat de oplettendheid die de *Eerezuil* algemeen opwekte, het geliefkoosd ontwerp van velen tot verbroedering der Protestanten ten koste der waarheid, deed in duigen ſpatten. Vruchteloos was dan ook het overleg van diegenen, die alle moeite deden om het werk te ſmoren, door verzoek en aanſchrijving om het niet openbaar te wederleggen. Maar nog grooter was de invloed die de *Eerezuil* had door het opwekken van een geduchter ſtrijder om in het worstelperk te treden. Het is bekend, dat de ſtrijd, dien Bilderdijk tegen de Neologie van dien tijd af gevoerd heeft, vooral is toe te ſchrijven aan de verguizing die zijn vriend om de verdediging der waarheid

leed. Bilderdijk nam zijne zaak op in de Voorrede van eene tweede uitgave der *Eerezuil*, waarin hij de tegenſtanders van Schotsman, gelijk men zich herinneren zal, zeer onzacht bejegende, en hun met recht, al hunnen ſmaad op het hoofd deed terugkeeren. De ſtrijd tegen den *Geest der Eeuw*, sedert meer en meer een ſtrijd voor de waarheid Gods tegen de wereld geworden, is uit deze beginſelen geboren.

Schotsman ging na dien tijd ſteeds voort om de belangen van de gereformeerde waarheid en kerk, die hij zoo zeer behartigde, met mond en pen voor te ſtaan. Tenzelfden jare gaf hij nog eene vertaling uit van *Pareus redevoering over de Dordſche Synode*, voor tweehonderd jaar door dien geleerden man te Heidelberg gehouden; twee jaren later *het godsdienstig Genève* van Bost, waarvoor hij eene uitgewerkte inleiding over den toeſtand des Christendoms in die ſtreken plaatſte; en het jaar daarop *Asher, De afval der Christelijke kerk*, uit het fransch, met eene voorrede van zijne hand. De *ſtukken betreffende de afzetting van Malan* werden eerst na zijnen dood uitgegeven (Leid. 1822).

Zoo werkzaam als Schotsman ten behoeve zijner verſchillende gemeenten ſteeds geweest was, bleef hij tot zijne laatſte ure toe. Dat getuigt nog de kudde waaraan hij in zijn laatſten tijd zijne herderlijke zorgen beſteedde; de ſtad, waar hij meer de hutten der armen dan de huizen der rijken bezocht. Nog geeft zij hem den eerbiedwaardigen naam van *Vader Schotsman*, en herdenkt den tijd zijner evangeliedienst met hoogachtende liefde en dankbaarheid. Wel mocht dan Nederlands eerste Dichteres, de godvruchtige en innemende K. W. Bilderdijk zingen:

»Gij droeven, die verſtomd bij SCHOTSMANS doodbaar ſtaat,
Hoe zou hier 't ſchreijend hart uw leedgevoel verzwelgen?
Zoo wordt eens vaders dood beweend van dankbre telgen.
Uw tranen voegen hier, uw diep gevoelde rouw:
Wie leeft er, die zijn dood die ſchatting weigren zou?
Weent, ongeveinsden, weent: uw tranen zijn hem hulde
Die met zoo warm een hart den Leeraarsplicht vervulde,
Zoo ijverig in de dienst des Opperherders ſtond,
En trouw en waakzaamheid aan liefde en moed verbond.
In eenvoud hun gelijk die God heeft uitgelezen
Om tolken van zijn woord langs heel deze aard te wezen;
In nederigheid, als zij, voor eigen glorie koud,
Maar blakend voor de leer zijn lippen toevertrouwd,
En moedig als de telg van Izaï in 't hoeden
Der lamm'ren uit zijn ſtal, als leeuw en woudbeer woedden!
In liefde en dienstbetoon, waar ooit de noodkreet rees
Steeds vaardig tot de hulp die hij zijn hoordren prees.
Hoe zeer 't zijn rechterhand de ſlinker mocht bedekken,
Zoo vaak hij haar tot hulp en redding uit mocht ſtrekken,
Toch brak de weldaad voort, hoe christlijk ook verheeld,
En 't zijn de duizenden met raad en troost bedeeld
Die in den Leeraar vriend en raads- en leidsman derven,
Die thans verpletterd ſtaan bij dit zoo ſmartelijk ſterven.

SOCRATISCHE WIJSGEERTE.

PH. W. VAN HEUSDE, *De Socratiſche ſchool of Wijsgeerte voor de negentiende eeuw*. Utr. 1834.

De ſpreuk van den voortreffelijken Claudius, die wij in het 6de Nr. van ons eerſte Deel gaven: »Dat het Christendom alle hoogten moet vernederen, alle eigen gedaante en ſchoonheid, niet als de Wijsgeerte matigen en in het ſpoor brengen, maar even als het graf moet verteeren, opdat er iets geheel nieuws uit geboren worde, daar wil de Rede niet aan. Doch dat behoeft haar ook niet aan te ſtaan, zoo het ſlechts waar is": deze ſpreuk bevat eigenlijk het groote bezwaar, dat wij tegen het invoeren eener heidenſche, zelfs Socratiſche Philoſophie in een christenland, hebben. Immers deze, hoe ſcherpzinnig ook aan het licht gebragt, hoe juist ontwikkeld, hoe keurig voorgeſteld, hoe ſchrander toegepast, en aan hoeveel eerbied voor den Bijbel gepaard, is en blijft altoos dit grondgebrek behouden, dat zij wel de beſchaving, veredeling, verheffing en verheerlijking van den natuurlijken mensch, maar nimmer die nieuwe geboorte, die geboorte uit God door het zaad des Woords leert of bevat, buiten welke naar het Woord der eeuwige wijsheid Gods, niemand (*niemand* zonder éénige uitzondering van volken, tijden of plaatſen) het koninkrijk Gods zien zal.

Van daar dat de geleerde Profesſor Tholuck te Halle, vóór eenige jaren eene uitgewerkte en allermerkwaardigſte verhandeling ſchrijvende *over het wezen en den zedelijken invloed des Heidendoms, bijzonder onder Grieken en Romeinen, uit het ſtandpunt des Christendoms beſchouwd* (1), zich gedrongen gevoelde om ten ernſtigſte te waarſchuwen tegen de aanwending der klasſieke Literatuur, en vooral der Griekſche Philoſophie, tot de vorming der gevoelens en gezindheden die der christelijke jongelingſchap moesten ingeboezemd worden; hoezeer dezelve overigens ook mogen ſtrekken, om door grondige geleerdheid den ſmaak te vormen, de kennis te vergrooten of de inzichten te doen toenemen, »want dat eerſte (voegde hij er bij) mag alleen geſchieden door den éénigen Leeraar Jezus Christus en Zijn Geest. Daarom ligt op den onderwijzer aan geleerde ſcholen, die als Christen zijn ambt vervullen wil, de heilige plicht, om zijne kweekelingen altijd van nieuws af aan daarop te wijzen, dat de Geest, dien niemand kent dan die Hem ontvangt, ook bij diegenen die hem ontvangen, een geheel nieuw leven in de ziele verwekt. En zoo men ergens te bedenken heeft, dat ook goud te duur kan gekocht worden, zoo is het bij de beoefening der klasſieke Oudheid (2)"

Voorzeker zal niemand aan den geleerden en ſmaakvollen ſchrijver den boven aangewezen lof van ſcherpzinnige ontdekking, juiste ontwikkeling, keurige voorſtelling en ſchrandere toepasſing der Socratiſche Philoſophie, noch ook eerbied voor de H. S. willen weigeren; maar dit neemt niets af van de gemaakte aanmerking. Immers alle deze eigenſchappen hebben den Auteur geens-

(1) In Neanders *Denkwürdigkeiten aus der Geschichte des Christenthums und des Christlichen Lebens*, 2te Ausg. Berl. 1825.

(2) Ald. Th. I. S. 290.

zins van zulke voorſtellingen als de volgende terug gehouden, welke inderdaad geheel ſtrijdig is met de denkbeelden die Gods Woord ons van den oorſprong der godsdienſten, als verbasteringen van ééne waarachtige openbaring geeft: bl. 103. »Ziedaar, dacht ik toen, den oorſprong der godsdienſten in den mensch zelven voorhanden! Niet door uiterlijke omſtandigheden, door nooddwang van buiten — hoe ware dit mogelijk geweest?— maar door godsdienstzin, die in hem zat, is hij tot vereering van hooge, van goddelijke wezens gekomen, en die vereerde hij als kinderen hunne ouders, met eerbied en ontzag; die diende hij, die vreesde hij, met bijgeloof en allerlei ongerijmdheden; maar toch, als de kinderen het doen, met liefde, ja uit liefde!" — *Zij hebben* (zegt de Bijbel) *de waarheid Gods veranderd in de leugen, en het ſchepſel geëerd en gediend boven den Schepper die te prijzen is in der eeuwigheid, Amen!*

Even zoo als de Hoogl. hier de godsdienſten uit den godsdienstzin des menſchen afleidt, zoo ontwikkelt hij de kunſten uit 's menſchen kunstzin of liefde tot het ſchoone; de wetenſchappen uit den waarheidszin of de liefde tot het ware; en ziedaar dan den inhoud van dit eerſte Deel, hetwelk bevat het eerſte gedeelte der *Encyclopedie*, namelijk de *Schoone Kunſten* en *Wetenſchappen.*

Wat de *Kunſten* betreft, zoo blijkt ons al ſpoedig de invloed van het zoo even vermelde denkbeeld op derzelver beſchouwing. Op bl. 87 zegt de Schrijver: »Nu was het mij als ware ik eensklaps op het ſtandpunt gekomen, waaruit de geſchiedenis der kunſten, ja der menschheid moest beſchouwd worden. Ik zag den mensch, zoo naakt hij daar voor den dag gekomen was, door dien kunstzin alles zelf uitvinden en daarſtellen wat aan de dieren zoo ruimſchoots was toegedeeld geworden: ik zag hem voor zich kleederen maken, wapenen ſmeden, huizen bouwen. Nog meer: ik zag hem dat alles door dienzelfden zin verbeteren en volmaken, zoodat hij door dat vermogen vooral zich hoog boven de dieren verhief, heer der aarde werd, en de aarde zelve zoowel bebouwde en vruchtbaar maakte, als haar met huizen en tempels, met de ſchoonſte en prachtigſte voortbrengſelen aller beeldende kunſten verſierde."

Ook de waarheidsliefde, het beginſel der *Wetenschappen*, wordt ons hier geenszins voorgeſteld, gelijk het inderdaad is, als een flaauwe afdruk, ons, ook na den val, nog van het beeld Gods overgebleven, (hoe toch zou eene heidenſche wijsgeerte dit ſchriftuurlijke beginſel ons kunnen aan de hand geven?) maar als de herinnering en liefde die de ziel nog heeft van haar voorbeſtaan, vóór de inkerkering in het lichaam, in eene bovenaardſche wereld, te midden van de koren der Goden. Wie zou zich over deze ſchoone verdichting bij den heidenſchen wijsgeer verwonderen? wie zou niet gaarne het zweemſel van waarheid, dat er als het ware door henen ſpeelt, erkennen? Maar ook, wie is; wanneer hij de waarheid kent van hetgeen de heiden ſlechts droomde: den ſtaat der rechtheid en den val; wie is bij de gedachte daaraan met het verdichtſel van Plato als beginſel te vrede?

Neen! wanneer men Hem kent en erkent, *die de Weg, de Waarheid en het Leven is*, dan zal men elders eenen Ledsman ter waarheid zoeken dan de Schr. bij den aanvang zijns onderzoeks doet, in den *genius van Socrates* (bl. 24): »Wel nu dan jongelingen! (roept de Auteur daar uit) dat diezelfde genius ons dan gedurende ons geheele leven in denken en handelen, en zoo ook nu bij dit ons onderzoek, voor ligtvaardigheid en overijling behoede! dat die ons dan vooral inhoude, dan vooral krachtdadig ons weêrhoude, wanneer wij aan de denkbeelden van anderen, en vooral aan de onze te veel toegevende, op het punt ſtaan van daarop door te gaan, daarop voort te draven, en zoo tot dwalingen van allerlei ſoort en tot allerlei buitenſporigheden te geraken! dat daarvoor ons dan die genius, dit wenſchen wij, beware! Of — wat ons nog wenſchelijker is, nog zekerder ons op het regte ſpoor zal doen voortgaan, en zulks ook bij Socrates wel zal hebben te weeg gebracht — dat wij ons zelve beteugelen en ons zelve meester blijven!"

Neen! deze wijsheid is niet die, van welke Salomo zeide, dat de vreeze des HEEREN haar beginſel is; en wij mogen dus niet met den Schrijver wenſchen, dat zij de leer onzer eeuw en onzes Vaderlands worde. Verre zij het van ons, dat wij eene waarachtige wijsbegeerte zouden haten; maar wij zoeken haar in andere beginſelen. *Verkrijgt wijsheid* (zegt Salomo wederom) *verkrijgt verſtand: vergeet niet, en wijkt niet van de reden mijnes monds* (1). *De wijsheid is het voornaamſte; verkrijgt dan wijsheid, en verkrijgt verſtand met al uwe bezittingen* (2). Men moet dan *verkoopen al wat men heeft* (alle menſchelijke en heidenſche wijsheid buiten Gods Woord) en *Jezus volgen* (3); *want daar is geſchreven: Ik zal de wijsheid der wijzen doen vergaan, en het verſtand der verſtandigen te niete maken* (4). *Want nademaal in de wijsheid Gods de wereld* (ook Socrates en Plato) *God niet heeft gekend door de wijsheid, zoo heeft het Gode behaagd door de dwaasheid der prediking zalig te maken die gelooven: overmits de Joden een teeken begeeren en de Grieken wijsheid zoeken; doch wij prediken Christus den gekruisten, den Joden wel eene ergernis en den Grieken eene dwaasheid; maar hun die geroepen zijn, beide Joden en Grieken,* CHRISTUS, *de kracht Gods en de wijsheid Gods* (5)

Wij voelen ons gedrongen nog eene aanmerking te maken, die door den geest en de ſtrekking onzes tijds wordt gevorderd. Zij vloeit voort uit die, met welke wij deze beoordeeling openden. De Schrijver verlangt de invoering in onze heiligdommen van inſtrumentaalmuziek en koren om »te gelijk met onzen godsdienstzin ook ons zedelijk gevoel op te wekken en te veredelen" (bl. 108). Ook hier zien wij dus weder die zucht tot veredeling en opppronking van den natuurlijken mensch (die in tegendeel door God moet *herſchapen* worden) welke het kenmerk is dezer wijsgeerte. Anders voorwaar was het welbehagen van Hem, *die onder de lofzangen*

(1) Spr. IV. v. 5. (2) v. 7. (3) Matth. XIX. v. 21.
(4) 1 Cor. I. v. 19. (5) 1 Cor. I. v. 19, 23.

Israëls verklaarde *te willen wonen.* Ook daar heette het wel: *Komt laat ons den Heere vrolijk zingen: laat ons juichen den Rotsſteen onzes heils: laat ons Hem juichen met Psalmen!* maar wat ſtaat er bij? *Komt en laat ons aanbidden en nederbukken; laat ons knielen voor den HEERE, die ons gemaakt heeft, want Hij is onze God en wij zijn het volk zijner weide en de schapen zijner hand. Heden zoo gij zijne stemme hoort, verhardt uwe harten niet* (2)! Bekeering dus predikt de Schrift; *bekeering*, opdat de prediking des geloofs niet buiten de harten blijve geſloten, gelijk bij degenen, van welke de HEERE tot den Profeet ſprak: *Gij zijt hun als een lied der minne, als een die schoon van ſtemme is, of wel ſpeelt; daarom hooren zij uwe woorden, en doen ze niet* (3). Daarom vermeed Paulus die uiterlijke bevalligheid, *opdat het kruis van Christus niet verijdeld wierde* (4).

Wij rekenen het dus van onze heilige plicht, onze Lezers uit de Socratiſche ſchool te roepen in die van den wijsſten der koningen, ja van alle menſchen die vóór of na hem geweest zijn: van Salomo; maar vooral van dien *Meerdere dan Salomo*, van welken God de Vader zelf uit zijnen hoogen hemel tot de menſchen roept: HOORT HEM!

DE GEUZEN VAN JONKH. O. Z. VAN HAREN.

De meest geſchatte Heldendichten van ſchier alle volken die dezelve bezitten, hebben bij en met, ſoms zelfs boven het nationale belang, eene godsdienſtige ſtrekking; doch die dikwijls meer verborgen, en ſlechts hier en daar door de verhaalde heldendaden heen ſpelende, gevonden wordt. Hierin ligt de grond van het wonderbare, dat eigenlijk niets anders is dan de ontwikkeling van datzelfde denkbeeld, door het verhaal hier en ginds als belichaamd doorſchijnende. 't Is de verzinnelijking van het Godsbeſtuur, dat de dichter als eerſte Leeraar zijns Volks, diep, onuitwischbaar diep, en met ſterke trekken der Natie moet inprenten; een beginſel, waaraan zelfs een openbare ſpotter als Voltaire in zijn episch voortbrengſel heeft moeten hulde bewijzen. Nu eens ſtraalt die zorg der Voorzienigheid door het bedrijf des Helds, als de zonneſtralen door het wolkenſloers henen; dan weder vertoont zich de hand, die alle dingen leidt en regelt, helder als de morgenſtond in het oosten; ſoms ook ſchijnt eene goddelijke tusſchenkomst door de woeling en barning der hartstochten, als een bliksemſtraal door opéèngepakte donderwolken heen. Dus vertoont zich bij den Meöniſchen zanger ſtraks na de vermelding van Achilles wrok daarachter, en als daarboven de raadſlag van het Hoofd der Goden:

»— Zoo volbracht Jupijn zijn Godlijk raadsbeſluit!"

Dus bezingt de Dichter der Eneïs zijnen Held, als »over land en zee omgedreven door de macht der Goden —, opdat hij zijne heiligdommen in Latium brachte." (1)

Bij christelijke Dichters is dit nog merkbaarder. Het ontwerp van Tasſo bevat de hoogſte aangelegenheid, die de catholijke christenwereld in de middeneeuwen kende; en de leiding Gods in de verovering van het heilige graf, bijzonder door zijne heilige throonwachters, wordt op elke bladzijde ſchier in *het bevrijde Jeruſalem* uitgedrukt of aangeduid. Ook Engelands Heldendichter geeft van den aanhef zijns meesterſtuks af zijn verheven doel te kennen: »om Gods eeuwige Voorzienigheid te bewijzen (2), en de Dichter der Mesſiade voert de eerſte en dierbaarſte aangelegenheid van het hart des Christens, te gelijk met de hoogſte en goddelijkſte gebeurtenis der wereldhistorie, voor de aandacht zijns Lezers met de verhevene woorden: »Alzoo geſchiedde des Eeuwigen welbehagen!" —

Op een eigenlijk gezegd heldendicht heeft onze Natie tot heden toe vergeefs gewacht. VONDEL werd door den dood zijner huisvrouw belet, zijn *tocht van Conſtantijn naar Rome* te voltooien, en de voleindiging van den *Ondergang der eerſte wereld* werd verhinderd door onze inlijving in Frankrijk. Gelukkig dat BILDERDIJK het voorbeeld van de Agrippijnſche zwaan in het vernietigen van den onvolbrachten bouw niet gevolgd heeft; maar dit neemt niet weg, dat zijn werk een *fragment* blijft. Welke voorts de betrekkelijke waardij van andere meer of min epiſche voortbrengſelen van eenige onzer Dichters moge zijn; geen enkel is recht nationaal geworden dan DE GEUZEN van onzen VAN HAREN, nadat zij door BILDERDIJK uit eene onverdiende vergetelheid gerukt, en in een behaaglijk gewaad het algemeen waren voorgeſteld geworden. Offchoon dan ook geen eigenlijk heldendicht, dit dichtſtuk mag gerekend worden, althands in de belangſtelling der Natie, daarvan de plaats in te nemen, en, in eenen meer lyrischen vorm, de achtbaarder heldenverzen van andere volken te vervangen.

De lyrische vorm der GEUZEN ſneed als van zelfs den mannelijken en deftigen aanhef der epiſche Muze af. Men kan dus in den aanvang van dit Dichtſtuk het plechtige: »Aldus regeerde God der dingen wisſelloop" niet wel verwachten. Ook laat het onderwerp, als zijnde uit de nieuwe geſchiedenis geput, het wonderbare in den zin der oude of bijbelſche heldendichten moeielijk toe. Maar dat de Schrijver der *Lijkrede op* WILLEM IV, die in deze uitmuntende Redevoering de vrijwording onzer Vaderen zoo roerend en treffend bij den uittocht van Israël uit Egypte, WILLEM VAN ORANJE bij *Mozes*, en den dapperen MAURITS bij *Jozua* vergeleek, nog op hooger daden dan ſlechts op deze voortreffelijke helden zag, en door het gewoel der ſtaatsbelangen heen, den rijksſtaf van Gods wereldbeſtuur aanſchouwde, zou zich, ook buiten den aanhef van den zevenden zang, zonder aarzeling laten onderſtellen. Doch

(2) Psalm. XCV.
(3) Ezech. XXXIII. v. 32.
(4) 1 Cor. I. v. 17.

(1) — *Multum ille et terris jactatus et alto,*
Vi Superûm! —
Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem,
Inferretque deos Latio.

(1) *That — I may assert eternal Providence.*

wij hebben daaromtrent een getuigenis dat niet genoeg bekend is, en dat men ons deswege vergunne hier over te nemen, daar wij wel wenschten dat het ſteeds voor oogen gehouden, en als aan het hoofd der GEUZEN, bij derzelver algemeen gebruik mochte geplaatst worden. In zijne *Nationale Leerreden van een Oud man aan de jeugd van Nederland, ter gelegenheid van het begin der derde Eeuw van de Unie van Utrecht*, zegt VAN HAREN het volgende van diezelfde gebeurtenisſen, welke in de GEUZEN bezongen worden: »Nederlanders! Gij zijt ook onder de theocratie of onmiddelijke Godsregering geweest (1). Wie anders dan God alleen beheerschte u, wanneer deze Republiek in hare geboorte, gelijk Israël in de woestijne, eene zwervende horde te water was? Wanneer eenige weinige, aan het zwaard des onderdrukkers ontkomene mannen, zonder andere bezitting aan de Vrijheid, in ſlechte ſchuiten, onder half verrotte zeilen, op den woesten noorder-Oceaan ginds en weder dobberden? wie anders verzamelde in Engeland onder de bevelen van één hoofd die ſchepen, aan dagelijkſche verwarring gewend, tot geſtadige verwarringen genoodzaakt? Wie bewoog Elizabeth om die vluchtelingen te verdrijven, uit havenen, voor hun alleen onhergzaam geworden? Wie gaf in holle en donkere nacht aan eene vloot, naar Enkhuizen beſtemd, die twee koopvaardijſchepen, die door Dovelens en Hedding genomen en onder de vlag gebracht, deden beſluiten, om de makkers van die rijkgeladene kielen in de Maas op te zoeken? En wanneer deze laatſten, hunne ankers kappende, met den vloed tot voor Rotterdam opklommen, waren, wie boezemde aan de Geuzen in, om tot vergoeding van den gemisten buit, den Briel aan te tasten, en ten minſte niet zonder roem weder zee te kiezen? Wie anders dan God alleen, zond in de ziel van een kleine maar dappere handvol volks het moedig voornemen, om uit de weerlooze muren van den Briel niet te vertrekken, het uiterſte aldaar af te wachten, alles te wagen, en van daar iets groots te beginnen of in die wallen begraafplaats te vinden?"

En ſtraks daarna: »Het is buiten twijfel dat gij aan God alleen verſchuldigd zijt de keus van dien eerſten Richter, van dien ORANJE, dien de goddelijke Voorzienigheid voor u hadde geſchapen, dien de eeuwige Wijsheid uit zoo vele andere Nederlandſche Grooten voor u hadde uitgekipt, voor u heeft bewaard; van dien man, groot in voornemens, ſtoutmoedig in de uitvoering, bedaard in voordeelige, onberoerd in nadeelige tijden; van dien man, die in alle ſoorts omſtandigheden de goede en kwade gevolgen met een nimmer feilend oog voorzag; die in rampen nooit bezweek, en in voorſpoed niets meende gedaan te hebben, zoolang er iets meerder overbleef te doen; die in alle duistere zaken helderheid, in alle verwarringen klaarheid bracht; die in tweeſpalt ieder wist te vergenoegen; die, nooit doorgrond, oogenblikkelijk kende den inborst van elk, met wien hij omging; die, zonder eenigen rijkdom, veel min ſchatten te bezitten, den machtigen Meester van alle goud-en zilvermijnen van de bekende wereld niet alleen verarmde, maar hem tot de noodzakelijkheid dwong, om van den troon een ſchandelijk voorbeeld van bankroet aan zijne onderdanen te vertoonen! Van dien Stadhouder, die zonder andere hulp dan zijn moed en eenige weinige nieuwe ſoldaten, uwe landgrenzen wist te beſchermen; die uit uwe eendracht, door hem bewerkt, en door uwe verbindtenis tot Utrecht, door hem aangeraden, door hem ingeſteld, door die Unie van zeven kleine Landſchappen, de talrijke koopvaardijvloten deed ontstaan, die nog dagelijks alle werrelddeelen verbazen!" —

Doch zoo voortreffelijk als deze woorden zijn, en zoo heerlijk er uit 's Dichters erkentenis van Gods aanbiddelijk albeſtuur over de gebeurtenisſen der wereld, en in het bijzonder over de lotgevallen onzes Vaderlands en deszelfs vrijwording van Spanje in elks oogen ſchittert, even zoo waar is het echter, dat wij hier, en vooral in den, overigens grootschen aanhef van den zevenden zang, ongaarne het opzien tot HEM misſen, *door welken de Vader alle dingen regeert;* en dat zelfs in die bekende strophe, waar van den Allerhoogste gezegd wordt:

> Bij alle volken aangebeden
> Schoon geen van hun zijn wezen kent,
> Wordt Hij gezocht in plechtigheden,
> Geleerd bij Koran, Vedam, Zend.
> Hem eert de Wilde in zon of winden:
> Elk arbeidt om zijn wet te vinden,
> Elk zoekt een autaar in de ſmart.
> o Stervling! ga in uw geweten:
> Daar is zijn vaste wet gezeten;
> Zijn autaar ſtaat in 't deugdzaam hart,

dat in deze woorden (zegge ik) zelfs eene zijdelingſche miskenning ligt van HEM, die gezegd heeft: *Ik ben de weg, de waarheid en het leven: niemand komt tot den Vader dan door mij!* — Met droefheid en leedwezen (voorwaar!) treft men dergelijke trekken aan in het anders uitmuntende gedicht; en het wordt daardoor voor den Christen als een gewest, aan welks bewolkten hemel geen koesterende en lichtende zon schijnt.

Jezus Christus, dien de Wetenschap behoort te erkennen als de EEUWIGE WIJSHEID en het WOORD des Vaders, door wien alle dingen zijn; is ook de *Overste van het heir des Heeren;* en alleen zulk een held verdient door den Christen als voorwerp van het heldendicht te worden beschouwd, wiens machtige bedrijven zoodanig in het plan van Gods wereldregering onder Hem hebben gewerkt, dat God hem, als Cyrus bij den Profeet, MIJNEN GEZALFDE zou hebben genoemd. Zulk een Held was Willem I. die ſtervend nog het woord JA op de lippen voerde, waarmede Hij de vraag beaamde, of hij zijne ziel in de handen van zijnen God en Zaligmaker ſtelde.

(1) Men ziet hieruit dat onze Voorvaderen geen zwarigheid maakten nog ſterker te ſpreken dan de Heer DA COSTA, wanneer hij (in zijne *Inleid. tot eene reeks van Voorl. over de geschiedenis van het Vaderland*, bl. 14) ſpreekt »over die hoogstmerkwaardige overeenkomst tusſchen Israël en Nederland, ons voor oogen ſtellende de lotgevallen en ondervindingen van ons Vaderland, onder de leiding en regeering van dien God, die gedurende meer dan 250 jaren als Nederlands Verbondsgod aangeroepen werd en verhoorde."

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.